

Kaiser Zsanett

Csilicsalamádé-zumbele

Varázslók és varázslatok a 20. századi
magyar gyerekirodalomban

Bevezetés

A varázslók nagyhatalmú lények, akár varázstárgy segítségével, akár puztán szavakkal varázsolnak. Lehetnek a hősök szövetségesei vagy ellenfelei is. Továbbá speciális külső és belső attribútumok is meghatározzák őket: süveges sapka, csillagos köntös, bölcs mondatok – legalábbis hasonló kép tárul a szemünk elé, amikor egy varázslóra gondolunk. Míg a varázsló alakja a popkultúra által vált közzismertté, eredete sokkal régebbre nyúlik vissza, az ókori zsidó-keresztény és a görög-római örökségben gyökerezik, és az 1500-as évekbeli európai gyarmatosítás után elterjedt a világ más részeire is.¹

A Bibliában a Napkeleti bölcsek másik megnevezése *magi*, ami az iráni eredetű, bölcs jelentésű *magó*-ból származik, ennek görög formája a *magos*. A görögök azon óperzsa papság tagjait nevezték így, akik Xerxész hadseregét kísérték Görögországba. A Kr. e. 5. században a Perzsia iránti gyűlölet miatt bővült a jelentése a „kuruzsló”-val és a „szélhámos”-sal, amely másrészt a görögök számára ismeretlen perzsa szokásoknak tudható be. Később olyan görögöket illettek ezzel az elnevezéssel, akik saját vagy klienseik javára kikérték az istenek segítségét, általában bűncselekmények végrehajtásában, vagy azt hazudták a naiv embereknek, hogy vissza tudják hozni szeretteiket a halálból.² „A görög-római hagyomány

1 Robert Andrew GILBERT, Karen Louise JOLLY és John F. M. MIDDLETON, „History of Magic in Western Worldviews”, *Britannica*, 2024. máj. 3., hozzáférés: 2024.08.11, <https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon/History-of-magic-in-Western-worldviews>

2 Edward PETERS, *The Magician, the Witch, and the Law* (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1992), 1–3.

azt tartotta, hogy a mágusok titkos tudással rendelkeznek, és képesek a hatalmat az ókori panteonok bármelyik politeista istenségétől, szellemétől vagy őseitől közvetíteni.³

Ahogy terjedt a kereszténység Európában, Kr. u. 300 és 1050 között, a mágiát a pogánysággal azonosították, és démonizálták a kelta, germán és skandináv népek vallási meggyőződéseit.⁴ Az Ószövetség legrégebbi görög nyelvű, *Szeptuaginta* elnevezésű fordításában többször használják a *magos* kifejezést, Mózes V. könyvében tiltják is ezeket a gyakorlatokat. Az Újszövetségben, Simon mágus alakjában megint csak negatív festésű a reprezentálásuk: ő volt az, aki Szamáriában mágiával foglalkozott, és miután Fülöp apostol megismertette a várost a kereszténységgel, megkeresztelkedett, és vele tartott. Láta, hogy mennyi csodát tudnak az apostolok véghez vinni a hitük segítségével, ezért pénzért akarta megvenni ezt a hatalmat Péter apostoltól.

A varázsló népmesei eredete kérdéses, ugyanis bár számtalan varázshasználó lény szerepel a folklór mesekincsekben (tündérek, boszorkányok, az Ördög), a jelenünk varázslóképe egyik lénynek sem feleltethető meg tisztán. Vlagyimir Propp hét szerepkört különböztet meg egymástól a tündérmesékben: az ellenfél, az adományozó, a segítőtárs, a cárkisasszony és apja, az útnak indító, a hős és az álhős szerepkörét.⁵ A hős ellenfele általában a boszorkány, a mostohaanya vagy a sárkány. Adományozók lehetnek ördögök és tündérek. (Adományozónak számít az, aki valamilyen eszközt, tudást ad a hősnek, amiért a hősnek gyakran valamilyen próbát kell kiállnia.)

A szerepkörökről Boldizsár Ildikó is ír: a segítőtársat a „mindentudó bölcsesség”,⁶ jellemzi, többek között képes a térbeli helyváltoztatására, a baj megszüntetésére, a hős átváltoztatására.⁷ Ezek alapján a tanulmányban vizsgált művek (Békés Pál *A kétkelkezes varázsló*, Török Sándor *Csilicsala csodái* és Nemes Nagy Ágnes *Az aranyecset*) varázslóalakjai ebbe a szerepkategóriába tartoznak. Ugyanakkor, mikor Propp a szereplők funkcióit tárgyalja, a XIII. funkciónál (*A hős reagál a leendő adományozó tetteire*), az egyik példában negatív adományozói

3 GILBERT, JOLLY és MIDDLETON, *History of magic...*

4 Uo.

5 Vlagyimir Jakovlevics PROPP, *A mese morfológiája*, ford. SOPRONI András (Budapest: Osiris Kiadó, 1999), 78–79.

6 BOLDIZSÁR Ildikó, *Varázslás és fogyókúra: Mesék, mesemondók, motívumok* (Budapest: Diktakt Kiadó, 2003), 66.

7 Uo.

szerében tűnik fel a varázsló: „A hős oly módon menekül meg a támadástól, hogy maga használja fel az ellenséges lény eszközeit: [...] A varázsló maga marad a hegyen, ahol a hőst akarta hagyni.”⁸

A magyar népmesék az ősi magyar hitvilágból merítenek, amelynek alapja a hármas világfelosztás.

A fenti és lenti világba vezető utat – a régi néphit elképzelései szerint – a varázslók, táltosok, sámánok, illetve félistenek és hősök tudták megtenni. Az előbbieket utódai a mesében a csodás erejű törpék, boszorkányok, táltoslovak, sárkányok, griffmadarak, az utóbbiaké a mesehős, akit csodás képességű, jóindulatú ősz öregemberek, hálás állatok segítenek, illetve gonosz szívű vasorrú bábák, sárkányok és óriások akadályoznak célja elérésében.⁹

Vagyis bár több varázshasználó alak van jelen mitológiánkban, a magyar népmesékben nem szerepelnek varázslók. Mindebből az következik, hogy a varázsló karakterének nincs egyértelműen meghatározható szerepköre a tündérmesékben, így eredetét máshol kell keresni. (Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a műmesékben nincsenek tiszta szerepkörök, így a segítőtárs és az adományozó karaktere sem választható el egymástól.¹⁰)

Az egyik legelső irodalmi varázslóábrázolás Merlin alakjáé, akit 1138-ban vetett először papírra Monmouthi Gottfried *Historia Regum Britanniae* című művében, átdolgozva ezzel Myrddint, a hatodik századi walesi versekben szereplő öreg, látónoki képességekkel rendelkező máguskaraktert.¹¹ Érika de Pádúa dolgozatában¹² két tényezőt sorol fel, amelyek hozzájárulhattak a varázsló idős, bölcs személyként való megjelenítéséhez a popkultúrában. Egyrészt a Tarot kártyapaklit emeli ki – ami a középkor óta fontos táptalaja volt a nyugati kép-

8 PROPP, *A mese morfológiája*, 47–48.

9 BANÓ István, „Népmese”, in *Magyar néprajz V: Népköltészet*, szerk. VARGYAS Lajos, 7–64 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 21.

10 BOLDIZSÁR, *Varázslás és fogyókúra*, 73.

11 Paul ADAMS, „The Scottish Roots of Merlin the Welsh Wizard”, *BBC*, 2011. ápr. 16., hozzáférés: 2024.08.11, https://www.bbc.co.uk/scotland/history/the_scottish_roots_of_merlin_the_welsh_wizard.shtml

12 Érika de PÁDUA, *The Mage as the Hero: An Archetypal Study of Fantasy Literature* (Minas Gerais: Universidade Federal de Minas Gerais, 2004), 20–24, hozzáférés: 2024.08.11, https://tionitroblog.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/mage_harry_potter_erika_padua_2004.pdf

zelőerőnek –, ennek is három lapját: a Varázslót, a Remetét, illetve az Ördögöt. Ezek a varázsló különböző típusait is elválasztják – a bölcs öreget, a gonoszt, illetve a tanítványt. A varázsló lapján a pálcát is észrevehetjük, más néven a botot, ami alapvetően az erő, hatalom jelképe. Másfelől *A kőbe szúrt kard* 1963-as Disney-feldolgozást emeli ki, ami T. H. White azonos című, 1938-ban megjelent könyvét adaptálja. Itt Merlin oktatóként, hosszú fehér szakállal jelenik meg. Ezt a megoldást követte több, mára ikonikussá vált alkotás – *A Gyűrűk Ura*, a Korongvilág könyvei, majd a *Harry Potter*-sorozat is.

A következőkben Békés Pál *A kétbalkezes varázsló*, Török Sándor *Csilicsala csodái* és Nemes Nagy Ágnes *Az aranyecset* című meseregényeiben található varázslóalakokat interpretálok. Békés és Török esetében az összehasonlítás alapját nemcsak a hasonló szereplők adják. A gyanúm, hogy Török szövegvilága hathatott Békésre, beigazolódtott egy interjú olvasva, amiben Békés a saját műve és a *Csilicsala csodái* közti kapcsolatot egyértelműsíti: „Mindenesetre a *Csilicsala csodái* az első magyar urbánus varázslóregény és persze, hogy *A kétbalkezes varázslónak* van hozzá köze.”¹³ Így a két regény közti kapcsolat nyilvánvaló, és túlmutat a stílus, illetve a szereplők közt megfigyelhető egyezéseken: egy ponton Békés még ugyanazt a mondást is használja, mint Török, mikor a „Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál!” kijelentéssel teszi komikussá a jelenetet. A két szerző személyesen is ismerte egymást. Török Sándor a Család és Iskola című pedagógiai lapnál főszerkesztőként főnöke volt Békés Pál anyjának, és többször el is látogatott a családhoz:

Sokszor meglátogattott bennünket, én meg persze olvastam a meseregényeit, és mindig azt hittem, hogy ő maga Csilicsala bácsi, a saját regényének a főhőse, vagyis egy igazi varázsló jön fel hozzánk a másodikra, és a szürke télikabát csak álruha.¹⁴

13 GYÖRE Gabriella, „Magánmitoszok: Nagyvizit Békés Pálnál”, *Litera*, 2009. jan. 27., hozzáférés: 2024.08.11, <https://litera.hu/magazin/interju/maganmitoszok.html> [Kiemelés az eredetiben.]

Ugyanerről beszél a *Pedagógusok Lapjában*, 1984-ben: „Az idén nyolcvanestendő »Csilicsala bácsi«, Török Sándor, az első olyan urbánus varázsló, aki hitt ebben. Én az ő köpönyegéből bújtam elő.” SZENTMIHÁLYI Viktor, „Lakótelepi mitoszok: Beszélgetés Békés Pállal”, *Pedagógusok Lapja* 40, 4. sz. (1984): 5.

A varázslóalak újraértelmezési kísérlete a korszakban a Békés-életművön túl is tetten érhető: 1994-ben jelent meg Jólész György *Zsófi és a szombati varázslatok* című meseregénye, amelyben egy Szalai Gáspár nevű varázsló segít a szintén lakótelepi környezetben élő Zsófinak.

14 GYÖRE, *Magánmitoszok...*

Ez az a mozzanat, amiről *A kétbalkezes varázsló* szól: Békés meseregényében valóban egy igazi varázsló toppan be a gyerekfőszereplőhöz. Békés 1985-ben, Török Sándor halála után is így ír róla: „Én mindenesetre tudok valamit és szeretném továbbadni: Török Sándor író és varázsló.”¹⁵ Török Sándort nem csak Békés azonosította Csilicsalával. A könyv népszerűségét mutatja egy, a Kisdobosban megjelent cikk is. Ebben a szerző az unokájáról ír: kedvenc könyve a *Csilicsala csodái*, és mikor találkoztak Törökkel, megkérte, varázsolja nagyra a játékautóját.¹⁶

Varázslók a gyereklapokban

Bár feltehetőleg Török meseregénye az első magyar *varázslóregény*, már korábban is felbukkantak varázslóalakok a magyar gyerekkönyvekben, folyóiratokban.

Az 1890 és 1943 között működő *Az Én Ujságomban* több olyan mese is megjelent, amelyben varázslók is szerepelnek. 1894-ben Nagy Ibolya egy gyerekeket virággá változtató női varázslót szerepeltet (és varázslóként, nem pedig boszorkányként nevezi) *Nefelejcs*¹⁷ című meséjében. A varázspálca mint a hatalom forrása itt is jelen van. Az ezt követő években, de még 1942-ben is, inkább negatív szereplőként kapnak helyet a történetekben, sokszor jelzőjük a *gonosz*. Ezt magyarázhatja a mágusok történelme, az alapvetően negatív megítélésük. Hatalmukat gyerekek átváltoztatására vagy erejük gyarapítására használják. Az 1902-es *Katóka a nénjénél*¹⁸ című munkában viszont a – szintén női – varázsló, bár keveset szerepel, mágikus kunyhójában maga gondoskodik vendége ellátásáról. Egy 1937-ben, az iskolakezdési időszakra írt mesében¹⁹ egy szigorú varázsló szerepel, aki az iskolát kerülő lányt büntetésből számrá változtatja, tehát varázspálcájának használata mögött nevelési célzat áll. De fordítások is helyet kaptak, például *Az Ezeregyjéj meséiből*, mint amilyenek *Haszán története*, illetve *Ala Al-din és a csodalámpa története*.²⁰

15 BÉKÉS Pál, „Adalékok a varázslathoz: Török Sándorról”, *Mozgó Világ* 11, 10. sz. (1985): 116–119, 116.

16 BADITZ nagymama, „A kislány és a varázsló”, *Kisdobos* 9, 11. sz. (1960): 6.

17 NAGY Ibolya, „Nefelejcs”, *Az Én Ujságom* 5, 24. sz. (1894): 376–379.

18 EGRI György, „Katóka a nénjénél”, *Az Én Ujságom* 13, 18. sz. (1902): 284–286.

19 DENTAY Marianne, „Okoska-szamárka”, *Az Én Ujságom* 48, 49. sz. (1937): 792–793.

20 [N.N.], „Haszán története [1. rész]”, ford. if. GAÁL Mózes, *Az Én Ujságom* 28, 42. sz. (1917): 665–669; [N.N.], „Ala Al-din és a csodalámpa története [1. rész]”, *Az Én Ujságom* 29, 19. sz. (1918): 298–300.

Az 1893-tól megjelenő Pesti Napló gyermekrovatának²¹ meséi is szerepeltetnek varázslókat. Az 1909-es *A csudahárfa* egy komplikáltabb személyiséggel rendelkező varázslót mutat – a mese elején embereket békává változtató varázsló a mese végén meggyógyítja egy gyermek anyját. A varázsló leírása egy tanító, idős varázsló képét mutatja:

Térdét verdeste hófehér szakállá s mindent tudott, még azt is, amit mások csak százesztendő múlva tudtak meg. Ez az öreg ember varázsló volt és minden esztendőnek egy éjszakáján maga köré gyűjtötte az összes varázslókat. Ilyenkor kitanította őket mindenféle ravsaságra, csalafintaságra és bizony mondhatom, sok emberfiának a buját-baját okozta ez a varázslógyűlés.²²

Ugyanebben az évben szintén ellenfélként jelenik meg egy varázsló, ismét az átváltoztatást használva fegyvereként.²³ Többször visszatérő negatív varázsló még Szélvész varázsló, aki tíz mesében szerepel mint ellenség. Egyszer elátkoz egy hercegnőt, így annak szamárfülei lesznek,²⁴ máskor álmatlanságot okoz egy királynak.²⁵ *A rózsakert* gonosz varázslója átkozott rózsát ad egy öregembernek, végül pedig sikerrel is jár a terve: a férfi elveszti egyetlen lányát.²⁶ De *Az öreg varázsló* 1923-ban megint egy segíteni hajlandó varázslót mutat be.

Az 1909 és 1925 között működő Jó Pajtásban is jelen van a varázsló ábrázolásának sokfélesége, annak ellenére is, hogy az előző lapokhoz képest kevesebb ilyen történet kapott helyet. Ezt a jóval rövidebb futamidő is indokolhatja. Így viszont egy könnyen áttekinthető, csupán pár novellából álló korpusz van, ami a kevés szöveg ellenére több varázslótípust is szerepeltet. A történetekben itt is megjelenik a hősök ellenfeleként, de kétes segítőként, a hosszú élet terhéért cipelő öregemberként és a gyerekek segítőjeként is.

A második évfolyam 52. számában *A kelepelő kalifa* című mesében (ami egy arab mese átdolgozása, de a motívumok miatt érdemes megemlíteni) Abdurra-

21 VOJNICS-ROGICS Réka, „A »Gyermekszoba« rejtelmek: A Pesti Napló gyermekirodalmi rovata (1893–1900)”, *Tempevölgy* 11, 2. sz. (2019): 73–95, 80.

22 GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit, „A csudahárfa”, *Pesti Napló*, 1909. aug. 8., 33.

23 GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit, „Kamélia”, *Pesti Napló*, 1909. nov. 14., 35–36.

24 GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit, „Füleske”, *Pesti Napló*, 1912. márc. 17., 39–40.

25 GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit, „A kígyó szeme”, *Pesti Napló*, 1912. szept. 15., 37–38.

26 BÖSKE néni, „A rózsakert”, *Pesti Napló*, 1913. ápr. 6., 42–43.

mán bagdadi kalifa és nagyvezére, Ali ben Manzor gólyává változtatásáért lesz felelős a gonosz varázsló, aki saját fiát akarja ezáltal hatalomra juttatni. Kahnúr – a gonosz varázsló – tudását magánórák keretein belül adja át tanítványainak. Tehát míg szellemiségben messze vagyunk még Török és Békés varázslóitól, az alapelemek – varázslatok, városi jelenlét, gyerekek segítése – már itt is fellelhetők.

1916-ban jelent meg Cholnoky Lászlónak Andersen meséjére (ami 1851-ben Szendrey Júlia fordításában már megjelent a Pesti Naplóban) épülő novellája, az azonos című *Vízcepp*. Hemzsegi-Nyüzösögi eleinte mint feltaláló jelenik meg, a történet előrehaladtával viszont már halálidézéssel is próbálkozik, miközben saját élete, múltja, barátja szelleme kísérti: „Régen ismerlek!? Régen. Hiszen száz éve is van már, hogy nézzük egymást! Hiszen a Lambi azóta régen meghalt, és régen halottak mindazok, akiket valaha szerettem!”²⁷

A két évvel később megjelent, *A kétfejű ember* című szövegben a varázslóalak egy szolgáltatásait áruló emberként jelenik meg. „Utóvégre elég gazdag vagy, hogy meg tudjál vesztegetni valami varázslót, aki második fejet srófoljon a nyakadra.”²⁸ A varázslat végül rosszul sül el, a varázsló pedig nem vonja azt vissza. Szintén 1918-ban, ismét népmesei alakjában jelenik meg egy varázsló *A király házasodik* című novellában.²⁹ Itt viszont megint egy nő a mágiahasználó, célja pedig a király esküvőjének bojkottálása és saját lánya királynővé tétele lesz. Trükköket használ, beöltözik királynénak, és metamorfózisra is képes.

A Jó Pajtás utolsó számában jelent meg Kosáryné Réz Lola *A törpe gesztenyéje* című novellaciklusának egy újabb darabja, amelyben a gyerekek segítőként funkcionál a varázslóként viselkedő törpe. A történet gyerek szereplője Ferike, akit a szobaúr elküld söréért, és megfenyeget – ha nem siet, meg fogja verni. Hazafele jövet Feri kilötyyenti a sört, emiatt pedig sírni kezd.³⁰ Ekkor jelenik meg a kis, hegyes szakállú bácsika, aki felajánlja a segítségét, és újra televarázsolja a söröskancsót. „Ferike elképedt. Tudta most már, hogy valami hatalmas varázslóval van dolga, de azt is látta, hogy jó varázslóval.”³¹ Kiderül, hogy Ferike családja és barátja is szörnyű életet él a zsarnok szobaúr miatt. Miután az ismeretlen, akit Ferike magában varázslónak gondol, hazakíséri a sovány és beteges fiút, nemcsak kimenekíti őt és családját, de a férfit is megleckézteti. Azt, hogy

27 CHOLNOKY László, „Vízcepp”, *Jó Pajtás* 8, 42. sz. (1916): 676–679, 678.

28 ZSOLDOS László, „A kétfejű ember”, *Jó Pajtás* 10, 7. sz. (1918): 98–99, 98.

29 AVAR Gyula, „A király házasodik”, *Jó Pajtás* 10, 42. sz. (1918): 647–648.

30 KOSÁRYNÉ Réz Lola, „A törpe gesztenyéje”, *Jó Pajtás* 17, 36. sz. (1925): 534–535, 534.

31 Uo.

mennyire is erős varázsló, jelzi, hogy varázspálca, illetve szavak nélkül varázsol. A történet végén pedig kiderül, nem ez az első család, amelyet kimentett a mérgező környezetből. Ennek a törpe varázslónak az alakjában fellelhetjük Csilicsala bácsi előzményét.

Az átmenetek nem tiszták, van, hogy újra ellenséggként szerepelnek a mesékben, de az egyértelműen látszik, hogy a varázslóalak átformálására és újítására tett kísérletek már Török előtt is jelen voltak a magyar gyerekirodalomban. Az átvizsgált lapok alapján az jelenthető ki, hogy a varázslók többször jelentek meg ellenfélként, vagy a hős előtt álló akadályként, mint pozitív szereplőként. Nem tartom lehetetlennek, hogy a magyar gyerekirodalomban Török műve nagyban hozzájárult a varázslóalak pozitív irányba való elmozdulásához, ami később lehetővé tette, hogy Békés művében főhőssé váljon.

A varázslóalakok jellemzése

Visszatérve az elemzett meseregényekhez: miközben a varázslóalakokat jellemzem, kitérek a három műben fellelhető „hiányérzetekre”, és arra, hogy milyen megoldásokat kínálnak a narratívák ezek megszüntetésére. Úgy gondolom, hogy a magány és a családon belüli problémák ebben a három, különböző évtizedben, vagyis az 1950-es, 1960-as és 1980-as években megjelent kötetben is megjelennek.

A *Csilicsala csodái* 1956-ban látott napvilágot. Főhőse Gyuszi, egy kisiskolás fiú, aki a regény minden fejezetében tipikus „gyermeki rosszaságokat” követ el, és az ezekből fakadó gondok megoldásához Csilicsala bácsi segítségét kéri. Ő pedig mindig segíti, oktatja a fiút, később a többi gyereket is. Csilicsala bácsi – ahogy neve is jelzi – tapasztalt, idős varázsló. Nem emberszerű, nem kötik a tér szabályai. Láthatatlan, és egyszerre több helyen is ott tud lenni, a gyerekek őrangyalaként funkcionál. Nem igazán részese a valóságos világnak, viszont hívásra azonnal jelentkezik. (Bár egy elejtett megjegyzésből arra következtethetünk, hogy ő maga is egy iskolában sajátította el a mágiát: „[...] az eltüntetés már a varázslótanfolyamok legalsó tagozatában kötelező.”³²) Már akkor tud mindent, mielőtt Gyuszi elmondaná neki, hisz látja az eseményeket. Varázspálcával és szómágiával varázsol, de minden helyzetben ugyanazt a verset mondja el („Viri a varázslat, piri a parádé, Csilicsalamádé hipp és hopp”). Hatalmában áll világok között utaztatni

32 TÖRÖK Sándor, *Csilicsala csodái* (Budapest: Ciceró Kiadó, 2005), 262.

Gyuszit, míg Békés Pál *A kétbalkezes varázslójában* Fitzhuber Dongó csak Éliás Tóbiás valóságában tudja megkeresni a mesét. Mindig jelen van, ha szükség van rá. Míg kinézete rejtve marad, jelleme és szóhasználata alapján a bölcs, öreg tanító varázslótípusnak feleltethető meg.

Török Sándor művében Gyuszi családja díszlet – a nagymama mindenben felmenti őt, az anya aggódik érte és szégyenkezik miatta, míg az apa legtöbbször agresszív –, ez a verbális megnyilatkozásaiban nyilvánul csak meg, kivéve egyszer, mikor Gyuszi túlzásba viszi a „gyerekmozgalmát” (nem akar semmiben sem segíteni, azt hangoztatja, hogy a „gyerekeké a jövő”, így ki kell őket szolgálni).

És most következett el az a pillanat, amely pillanat Apa szerint már régen várható volt. Hogy mi történt? Voltaképpen nehéz megfejteni. Mert Apa kivitte Gyuszit a konyhába, és ott fejezte be az ügyet. [...] Hogy a konyhában mi történt?... Nem beszélt erről sem Apa, sem Gyuszi. Tessék, törjétek a fejeteket. Lehet, hogy van az olvasók között, aki kitalálja.³³

Az apa módszere nem hoz eredményt, Gyuszi csak még szélsőségesebben kezdi terjeszteni a nézetét, bevonva más gyerekeket is. Csilicsala bácsi leckéje fogja rávezetni a fiút arra, hogy letegyen erről az elképzeléséről. Gyuszi a szülei helyett mindig a varázslót hívja, ha segítségre van szüksége, vagyis Csilicsala képében megteremt magának egy helyettes apafigurát. Általában nem az életét érzi veszélyben, nem is másokon akar segíteni, mikor a varázslót hívja, csak saját rossz döntéseinek következményei alól akar kibújni, ahogy akkor is, mikor betör egy ablakot, vagy amikor azt hazudja, van egy lova, amit a barátjának oda fog adni. De bármit is mondjon Gyuszi, Csilicsala nem haragszik rá („a varázslók nem haragtartóak”), ezzel is közel áll egyfajta pozitív apai szerephez. Többször kötekednek egymással, például Gyuszi a varázsló didaktikusságát is kifigurázza, mikor a tanulást éppen megfogalmazó varázsló szavába vág: „[...] holott csak a saját figyelmetlenségének köszönheti az egészet! – hadarta oly álnok szolgálatkészséggel Balogh Gyuszi, hogy Csilicsala bácsi szájában megfagyott a tanulás.”³⁴

Vagyis Csilicsalára oktatóként is lehet tekinteni, aki a legalapvetőbb tanulságokat adja át Gyuszinak. Pontosan tudja, mikor milyen varázslatra van szükség,

33 Uo., 240.

34 Uo., 126.

ahogy azt is, hogy ezeknek milyen következményei lesznek, viszont mindig teljesíti a kérést, hogy abból később a fiatalok okulni tudjanak. Megtanítja a fiút arra is, hogy ne hazudjon, tisztelje és olvassa a kötelező olvasmányokat, érjen haza időben, és fogadjon szót a szüleinek. Lovász Andrea mindezt a varázsló függetlenségének megkérdőjelezéseként értelmezi, úgy gondolja, ezáltal a varázsló a gyerekek nevelésének eszközévé válik.³⁵ Csilicsala az utolsó fejezetben már más gyerekekkel is kapcsolatba lép, akik azt kérik tőle, hogy amihez hozzáfognak, az magától sikerüljön. Ezt is teljesíti, *vészjóslo jóindulattal*, amely szókapcsolat a varázsló egész lényét leírja. Végül a gyerekek rájönnek, hogy hibát követtek el, Csilicsalát pedig megkérik, hogy „tüntesse el innen saját magát”,³⁶ kizárva ezzel életükből a varázslatot.

[...] [A] zárófejezet a varázslók evilági kiiktatása szükségszerűségének felismerését hordozza. Gyuszi ilyen szintű megkomolyodása negatív fejleményként értékelhető, hiszen a világ teljes varázstalanodását jelenti, ami nem Gyuszi (illetve a gyerekek) fejlődését, hanem intellektuális és érzelmi elszegényedését jelenti.³⁷

Lovász kijelentése azonban nem veszi figyelembe, hogy Gyuszi a meseregény végén még megbizonyosodik arról, hogy Csilicsala bácsi közel marad hozzá (ezt a trilógia két további kötete is alátámasztja). Illés György úgy gondolja, hogy Csilicsala varázslatai „szigorúan tudományos hókuszpókuszok [...], korunk természetismeretének, bölcséleti felkészültségének és gyermeklélektanának szellemében, messzemenően szem előtt tartva a gyerekek realizmusigényét a mesében.”³⁸ Török meséit Illés reális meséknek tartja, vagyis olyan könyveknek, melyek az abszurdum görbe tükrén keresztül vizsgálhatóbbá teszik a valódi problémákat. Intellektuális elszegényedésről pedig szó sincs, bár azt írja, hogy a Csilicsala-könyvek tanulsága az, hogy „a csoda sem segít, ha ti magatok nem segítetek a bajokon.”³⁹ Vagyis a mai realiztikus világban már nem támaszkodhatunk a csodára mint egy *deus ex machina* jellegű eseményre, Csilicsala bácsi nem a képzeletről szoktat le minket, hanem tapasztalatokkal gazdagít, és felvilágosít a realitás hatá-

35 LOVÁSZ Andrea, *Jelen idejű holnemvolt: Szeminárium a meséről* (Budapest: Krónika Nova Kiadó, 2007) 113–115.

36 TÖRÖK, *Csilicsala csodái*, 262.

37 LOVÁSZ, *Jelen idejű holnemvolt...*, 115.

38 ILLÉS György, *Címzett az ifjúság* (Budapest: Ifjúsági Lapkiadó, 1985), 167.

39 Uo., 168.

rairól.⁴⁰ Bár valóban jelen van a realizmus Török művében (például mikor Csilicsala rámutat a valóság és a mesevilág közti határra), a különböző mesevilágok fontosságával, a tündérmesék, illetve a kötelező irodalmak szereplőinek bemutatásával a realizmus sokkal inkább a háttérbe szorul. A sorozat harmadik része kapcsán Nagy Ernő azt írja, „Csilicsala bácsi maga a Mese, a gyermeki lélekben élő meseigény, mese-öszön”⁴¹ – ez pedig egy sokkal izgalmasabb és helytállóbb értelmezése a varázslónak.

Lovász gondolatmenete felülvizsgálatra szorul, ha a képzeletbeli barátok felőli értelmezést is figyelembe vesszük. Hisz mind Török, mind Békés regényének varázslói akár képzeletbeli barátokként is értelmezhetők: funkciójukból, viselkedésükből és a gyerekek világában való megjelenési módjukból legalábbis erre következtethetünk. Karászi Orsolya 8-9 éves gyerekekkel végzett interjúk alapján kiderítette, hogy a gyerekek képzeletbeli barátai számos formában megjelenhetnek. Megtestesítheti őket egy létező játék, de lehetnek teljes mértékben fiktívek – az egyik alanynak például egy varázsló volt a barátja. A legtöbb gyerekeknek van vagy volt képzeletbeli barátja, ezért az azokat szerepeltető történetekkel azonosulni tudnak, akkor is, ha ők maguk már nem emlékeznek rájuk. „A képzeletbeli barát révén a gyermekek a való életben átélt frusztrációkat, belső feszültséget, ismeretlen szituációk lehetséges helyzetmegoldási stratégiáit, illetve érzelmi hiányokat tudják pótolni.”⁴²

A Karászi által készített interjúból kiderül, hogy általában a gyermek iskolás korára ezek a „barátok” eltűnnek, továbbá az is, hogy a képzeletbeli barátok kinézete változatos lehet, mindnek van valamilyen kreált múltja (legyen az akár egy család, akiket hátra kellett hagynia), és rendelkeznek olyan külső tulajdonsággal, amilyen az őket elképzelő gyerekek is van. A gyerekek tisztában voltak továbbá azzal, hogy ezek a társak fiktívek. Végül Karászi arra a következtetésre jutott, hogy „a gyermek életében megjelenő barátok jóval pozitívabb hatást gyakoroltak a gyermek szociális, emocionális és kognitív fejlődésére”⁴³ mint azt eddig gondoltuk. A képzeletbeli barátok csak addig vannak jelen a gyerek életében, amíg ő igényt tart rájuk, amikor pedig megválnak tőlük, az a „gyermeki tudatosság fejlőd-

40 Uo., 167.

41 NAGY Ernő, „Török Sándor: Csilicsala legújabb csodái”, *Könyvtáros* 12, 3. sz. (1962): 177–178, 177.

42 KARÁSZI Orsolya, „Képzeletbeli barátok a gyermek életében”, *Gradus* 2, 4. sz. (2017): 35–40, 38.

43 Uo., 40.

désének fordulópontja”⁴⁴ ezért a szülőnek szigorúan tilos beavatkoznia, hisz az rossz hatással lehet erre a természetes folyamatra.

Török Sándor műveit tehát releváns lehet efelől megközelíteni: a *Kököszi és Bobojszában*, majd annak folytatásában, a *Gilikotiban* két törpe szerepel egyfajta „képzletbeli barátként”, akik segítenek Andrisnak, majd később a testvérének, Panninak, hogy szembenézzenek a problémáikkal, végül pedig felnőjenek, és megtörténjen a szükséges búcsú. Míg Andris és Panni kevésbé tudatos a törpék valóságát illetően, addig a *Habó, Öcsi!*-ben, Török későbbi könyvében, az újra feltűnő Gyuszi elmondja testvérének, Öcsinek, hogy a varázslót csak kitalálta. Ezáltal úgy tűnik, már „kinötte” a barátját. Vagyis nem véletlenül néz úgy Öcsire, „mint egy valóságos felnőtt.”⁴⁵

Ebből a nézőpontból az, amikor Gyuszi arra kéri a varázslót, hogy tüntesse el magát, már nem negatív végkifejlet (hacsak a felnövést nem tekintjük annak), hanem a képzletbeli barát elbocsátásának mozzanata, ami szükségszerű a felnőtté váláshoz. Innen nézve Gyuszi egész jellemének értelmezése megváltozik, hisz Csilicsala bölcsessége mind a Gyusziban megrejlő érettség kivetülése lesz, a mágiát pedig nem kihasználja, hanem természeténél fogva saját fejlődésének eszközévé teszi. Attól függetlenül, hogy a felnövést fő motívum Török műveiben, a szerző nem a felnőttekkel vállal közösséget, sőt, a célja az, hogy a gyerekek olyan felnőttekké váljanak, akik nyitottak maradnak a csodára.

Bár Lovász az elvarázstalanodást látja jövőképként, ezt azonban Török visszavonja a *Habó, Öcsi!* végével. Gyuszi és Öcsi között lezajlik egy kulcsfontosságú beszélgetés, miután Öcsi elmondja, hogy Kököjszivel és Bobojszával volt: „Törpe nincsen!”⁴⁶ Úgy tagadja Gyuszi a varázslat létezését, ahogy Tóbiás is tette azt.

- És Csilicsala bácsi, a varázsló, az van?
- Csilicsala bácsit én találtam ki!
- A törpéket meg én találtam ki, [...] de nem tudok kitalálni olyat, ami nincs!⁴⁷

Ez jelenik meg Nemes Nagy művében is: Szádelinél megelevenednek a kitalált tárgyak, lények. Abban a pillanatban, hogy lefesti őket, létezővé válnak. Nemes

⁴⁴ Uo., 38.

⁴⁵ TÖRÖK Sándor, *Habó, Öcsi!* (Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1973), 140.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

Nagy Ágnes 1961-ben megjelent verses meseregényét, *Az aranyecsetet*, keleti hangulata, műfaji sokszínűsége, betétmeséi kiemelik a kor gyerekirodalmából. Főhőse Szádeli, akinek a „születésével” kezdődik a mű. A fiú kiskora óta egyedül él, és egyedül is tartja el magát – „[r]őzsét szedett ő, aztán eladta.”⁴⁸ A festésben leli örömét, a természet szépségeit magán a természetben örökíti meg – rajzol homokra, sziklára, otthona falait ujjával, ólmeszelővel festi le, de igazi ecsetre nincs pénze. Az iskola mestere elküldi, mikor megpróbál tőle ecsetet kérni. Egy este viszont egy öregember látogatja meg, aki megajándékozza őt (ez az adományozó szerepkör) egy aranyecsettel. Ez az ecset pedig mindent meglevenít, amit Szádeli lefest vele. Erejét a fiú arra használja, hogy a szegényeknek segítsen, miközben az őt kihasználni akarókkal – legyen az egy hal vagy maga a császár – küzd, és győzedelmeskedik felettük. Sajátos varázslóalakként értelmezhetjük, ha aranyecsetét mint varázspálcát, festményeit mint varázsigéket olvassuk.

Az önkifejezés vágya jelenik meg Szádeli esetében, aki a művészetben keresztül próbálja jobbra teremteni a világot. Deus ex machina eseménynek tudható be, mikor a szakállas öregúr (varázsló?) megajándékozza őt az aranyecsettel, ezzel elindítva őt egy olyan úton, ahol meg kell tanulnia kiállni a jók mellett, szembeszállni a zsarnoki hatalommal, és megbüntetni azokat, akik visszaélnek kedvességével. Ilyen például Zétár, aki miután fogakat kér a fiútól, rettegésben tartja a vízivilágot. „Akkor Szádeli odament, átkapta Zétárt, akárhogy is veckelődött, s zöld szín festékkal hirtelen keresztülhúzta mind a két fogát.”⁴⁹ Szádeli története a nyelv, a szöveg, a művészet teremtő erejét, az önkifejezés fontosságát és a baráti kapcsolatok szükségességét mutatja be. Utóbbira jó példa, mikor Szádeli, több átverés után, megkéri Majmocskát, hogy legyen a barátja. Ahogy a többiek, ő is egy pszichés fejlődésen megy keresztül, bár képzeletbeli barát, illetve társ nélkül. Egyre nagyobb próbatételeket kell kiállnia, a tanulságokat pedig magának kell levonnia, hasonlóan a mesei hőshöz, akiknek mindig egyre több fejű sárkánnyal kell megküzdeniük. Először csak egy álnok hal és egy hazug ember próbálja kihasználni, végül egy földesúrral, majd magával a császárral is szembe kell szállnia, hogy kivívja saját függetlenségét és mások jólétét. „Nem festek néked”⁵⁰ mondata saját határainak kijelölése. Ugyanakkor a nyelv pusztító erejét és a felelősségvállalás fontosságát is bemutatja. Az ecset erejével vihart idéz, a zsarnok császár halálát okozza, de a történetmesélés hatalma

48 NEMES NAGY Ágnes, *Az aranyecset* (Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 2015), 16.

49 Uo., 29.

50 Uo., 49.

is hangsúlyos lesz, mint mikor mesélés közben a fenyőfa nem érez fájdalmat, nem veszi észre, hogy Szádeli lehasított róla egy kérget.

Békés Pál *A kétbalkezes varázsló* című művének egyik főhőse Fitzhuber Dongó, okleveles mestervarázsló, aki már nem a bölcsesség és tudás hordozója (ebben az értelemben ellentétje Csilicsala bácsinak, ugyanakkor Dongóról kiderül, hogy ő sem haragtartó), hanem éppenhogy állandó jelzőjévé válik a kétbalkezesség. A tudás megtestesítőjének kezdetben csupán annyiban mondható, hogy az általa varrt hátizsákban állandóan magával hordja a Máguslexikont, ami inkább egy egyszerű nyelvtani lexikonra hasonlít – a magyar nyelv szinte összes szava megtalálható benne. Az, hogy utolsóként végzett a végzős rangsorban, legrosszabb tanulóként, és az, hogy haragszik a „stréber” Ad Albertre, csak még inkább emberivé teszi. Maga is gyermeki viselkedésmintával rendelkezik, ezt a könyv illusztrációi is megerősítik, ahol akkoraként ábrázolják, mint Éliás Tóbiást. Alkalmankénti hozzá nem értése nem marad rejtve Tóbiás előtt sem, aki nem egyszer teszi ezt szóvá: „Szóval megint melléfogtál.”⁵¹

Fitzhuber Dongó frissen végzett varázsló, akinek első kalandját beszéli el a narrátor. Még bizonytalan a varázsigék használatában, segítségre van szüksége: ezt a Máguslexikon biztosítja. A könyv az összes varázslatot tartalmazza, ezeket felolvasva próbál varázsolni, de még így is előfordul, hogy hibázik. Erre példa, mikor el akarja érni, hogy Éliás Tóbiással együtt átmehessenek a falon, de helyette sündisznóvá változnak. „És ismét a homlokára csapott. Bár ne tette volna. Csillagokat látott. Amikor magához tért, varázspálcájával egy függőleges vonalat húzott a levegőbe. Nem telt bele egy pillantás, és mindketten sündisznóvá váltak.”⁵²

Dongó „már megjelenését tekintve is más, mint előkelő ősei, az arany félholdakkal és csillagokkal kivarrt palástot, csúcsos süveget viselő varázslók.”⁵³ Mikor először jelenik meg, megtudjuk, „haja úgy meredezik, akár a sündisznó tüskéi”⁵⁴ ezt pedig a süvegével mindig igyekszik is rejtetni, mert szégyelli kinézetét. Kinézetében és a varázslásban érzett bizonytalansága pedig ebben a pillanatban találkozik, és a varázslat sikertelenségét okozza. Viszont ha nem gondolkodik rajta túl sokat, és egyszerűen elkezd a varázslatot, gond nélkül elő tud teremteni a síró királynak egy zsebkendőt, még ha az túl nagy is lesz.

51 Uo.

52 BÉKÉS Pál, *A kétbalkezes varázsló* (Budapest: Osiris Kiadó, 1999), 44.

53 BOLDIZSÁR Ildikó, *Mesepoétika: Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004), 227.

54 BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 6.

A mágia alkalmazott tudománnyá válik: iskolában tanulják, a varázsigéket tankönyvekből sajátítják el, és vizsgát tesznek. Az egyik varázsló úgy győzi le a hétfejű sárkányt, hogy varázslata hatására az tűz helyett már vizet fúj. Kiderül, hogy „már régen dolgozik ezen a találmányon, mivel az amúgy kártékony sárkányok így népgazdaságilag hasznosíthatók. Vidéken öntöznének velük, városon meg a tűzoltóság alkalmazhatná a hétfejű slagot.”⁵⁵ A helyesen elszavalt varázsigék, illetve a pálca elhagyhatatlan eszközei a megfelelő hatás elérésének. Míg Csilicsala az összes varázslatát ugyanazzal a mondókéval hozza létre, addig Dongónak minden problémánál az arra megfelelő ígét kell elmondania, ezek többségét pedig nem tudja jól megjegyezni, ami nemegyszer okoz problémát.

Miután kézhez kapják az oklevelüket, állást kapnak, de ezeket az állásokat nem ők választják, ahogy a később megismert lakótelep lakói sem maguk választották ki új otthonukat. *A kétbalkezes varázsló*ban mind Éliás Tóbiás, mind Fitzhuber Dongó hiányérzettel küzd. Az, hogy a varázslónak rendelője van, azt jelenthetné ugyan, hogy szükség van rá, de már akkor, amikor megkapja új munkahelyeként a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelep Körzeti Varázslóhivatalát, Nagy Rododendron azt mondja neki: „úgy látszik, mégiscsak te vagy a világ legpechesebb varázslója.”⁵⁶ Ugyanis senki nem keresi fel a hivatalt (Fitzhuber Dongó elődje is inkább elmenekült onnan), és a kétbalkezes varázsló hiába írja ki ajtajára, hogy ott terem, ahol akarják, „senki sem akarta, hogy ott teremjen.”⁵⁷ Mikor pedig meglátja az ablakban üldögélő kislányt, „többé-kevésbé hibátlanul”⁵⁸ ott is terem nála, hisz szemmel láthatóan annak – végre – szüksége van rá. A kislány egyrészt a csoda nélküli világot testesíti meg („[v] arázslók nincsenek” – jelenti ki), ugyanakkor ő az, aki még nyitott a mesékre, sőt, sajátot szeretne, „olyat, amiben benne lehet lakni.”⁵⁹ Másrészt Tóbiás televízió előtt ülő szülei vakok a csodára, nem képesek biztosítani a mesét a kislánynak. Tóbiás nem szokványos gyermek: ő a mindennapokból akar új mesékkel gazdagodni. „De ha ez a kislány éppen akkor ül az ablakba, amikor az egész lakótelepen mindenütt a tévé esti meséjének zenéje brummog, akkor ez nem akármilyen esemény.”⁶⁰

Tóbiás meg is kapja a mesét, és a panelban élő Első Badar király által adott feladatot elvállalja: elhatározza, hogy megkeresi az eltűnt lányát és udvartartá-

55 Uo., 13.

56 Uo., 17.

57 Uo., 22.

58 Uo., 24.

59 Uo., 28.

60 Uo., 23.

sának többi lakosát, hisz azok kénytelenek voltak a panelba költözni, miután a kastélyukat lerombolták. Dongó végül a lakótelepi eseményeket meg is felelteti a meséknek: „mi egy sárkány egy vasajtóhoz képest, mi egy toronyszoba a 10. emelethez képest, mi egy mélységes mély sötét erdő egy lakótelephez, egy veszedelmes barlang a lifthez, egy gonosz és ellenséges fekete mágus a Csikorgó Csókorgóhoz képest?”⁶¹

Dongó és Tóbiás kapcsolata egyenrangúbb, mint Csilicsaláé és Gyuszié, bár a gyerek általában a varázslótól várja a megoldást és a tanácsot, ezért is kérdezi olyan sokszor, hogy: *És most?* Dongót pedig mint frissen végzett varázslót (aki maga sem tudja mindig a következő lépést), frusztrálja, hogy a fiú tőle vár segítséget. Ahogy az is, amikor „hű varázslóm”-ként hivatkozik rá a gyerek, hisz ezzel is megkérdőjelezve érzi saját függetlenségét. Ugyanakkor Tóbiás egyszer sem nevezi őt kétbalkezesnek, sőt, nagyon jól esik Dongónak, mikor először szólítja őt nevéen a fiú. Nem apa-gyerek viszony, sokkal inkább baráti kapcsolat bontakozik ki köztük. Dongó frusztráltsága pedig abból is eredhet, hogy egyszerre kell a varázsló szerepkör két típusát betöltenie: a tanoncét és a bölcsét. Békés műve ezért is különleges – a két, még tanoncként funkcionáló szereplőnek egyszerre kell kompetensé válniuk, útmutatás nélkül. Holott Dongóban már a történet elején felfedezhetők egy oktató jellemzői: nem tud hazudni Tóbiásnak, gondolkodás nélkül a segítségére siet, és ahányszor ránéz a fiú, úgy érzi, „feltétlenül tennie kell valamit.”⁶²

A történet végére a hiányérzet megszűnik: nemcsak a mesét találják meg, de a barátságuk is kiteljesedik. Mikor pedig búcsúznak, nem véglegesen teszik, Tóbiás kérdésére, hogy mikor találkoznak legközelebb, Dongó így felel: „Bármikor, ha azt kívánod, hogy itt teremjek. De legkésőbb kedden fél hat és hét között az alagsori mozgalmi helyiségben, a mesében.”⁶³ Olyan világ ez, ahol a mese, bár helyet kap, az alagsorban fér csak meg, az ember lakta szintek alatt, és csak rövid időtartamra. Nemcsak a mese lesz „száműzve”, a modern lakások, a panel már nem alkalmas az emberi érintkezések biztosítására. Ennél többen viszont nem is bízhattak – hisz már maga Meseország is túl van a fénykorán. Elég Kis Rezsőre, a mára tansárkánynak állt, régen királylányokat rabló, lovagokkal küzdő sárkányra vagy a szintén nyugdíjba vonult boszorkányra, Irma nénire gondolni.

A kétbalkezes varázsló esetében a Tóbiással történő események időbelisége is

61 Uo., 130.

62 Uo., 34.

63 Uo., 130.

lehetővé teszi, hogy képzeletbeli barátként értelmezzük Dongót, hisz este ismerkednek meg egymással, és csupán az éjszakát töltik együtt – ezzel azt a lehetőséget is nyitva hagyva, hogy az egész kaland a kisfiú álmában zajlik le. Az, amikor a fiú anyja véletlenül meglátja a varázslót, magyarázható Tóbiás élénk fantáziájával. Dongó azután távozik, hogy beteljesíti a *funkcióját*, megadja Tóbiásnak azt a mesét, melyben „benne lehet élni”, búcsúzásakor pedig úgy távozik, hogy bármikor jön, ha a fiú azt kívánja, hogy itt teremjen.

Bár a varázslóalak eredete nem található meg a magyar népmesei vagy mitológiai eszköztárban, a magyar gyerekirodalomban bőven akadnak varázslók vagy egyéb, mágiát használó lények. Ezek pedig egyszerre több mindent testesíthetnek meg, a tanító és mágikus segítő szerep csak pár példa ezek közül. Lehetnek képzeletbeli vagy éppen valós barátok, családtagok vagy mentorok is, akik utat mutatnak a felnőtté válás rögös útján. De lehetnek hősök is, akik új otthont teremtenek maguknak. Ezt teszi Dongó is, aki a regény kezdetén egy számára új helyzetbe kerül, és felépíti a mesevilág határán túli egzisztenciáját. Ezzel egyidőben pedig érettebbé is válik, és hozzáértő varázslóvá, hiszen a varázslás lényegére jön rá: „Kezdjük el, aztán majd meglátjuk. Csak úgy egyszerűen: zummele.”⁶⁴ Végül a repülést is ez az univerzálisnak mondható varázsigé teszi lehetővé. Ez a mondat Csilicsala bácsi állandó varázsigéjének is megfeleltethető.

Fitzhuber Dongó kétbalkezessége csak addig tart, míg rá nem jön – sokkal több ő annál, mint amilyen névvel a varázslóiskolában illették. „Kampóját”, a Máguslexikont pedig akkor lesz képes elengedni, mikor a szorongásától is megszabadul, és a nyelvet, annak teremtő erejét önmagában tudja használni. Immáron a tanonc szerepet maga mögött hagyva határozza el: *Függelék*et ír majd a Máguslexikonhoz a „jövendő varázslónemzedékek okulására”.⁶⁵

64 Uo., 131.

65 Uo., 132.

Bibliográfia

- ADAMS, Paul. „The Scottish Roots of Merlin the Welsh Wizard”. *BBC*, 2011. ápr. 16. Hozzáférés: 2024.08.11. https://www.bbc.co.uk/scotland/history/the_scottish_roots_of_merlin_the_welsh_wizard.shtml
- BANÓ István. „Népmese”. In *Magyar néprajz V: Népköltészet*, szerkesztette VARGYAS Lajos, 7–64. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- BÉKÉS Pál. „Adalékok a varázslathoz: Török Sándorról”. *Mozgó Világ* 11, 10. sz. (1985): 116–119.
- BOLDIZSÁR Ildikó. *Mesepoétika: Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.
- BOLDIZSÁR Ildikó. *Varázslás és fogyókúra: Mesék, mesemondók, motívumok*. Budapest: Didakt Kiadó, 2003.
- GILBERT, Robert Andrew, JOLLY, Karen Louise és MIDDLETON, John F. M. „History of Magic in Western Worldviews”. *Britannica*, 2024. máj. 3. Hozzáférés: 2024.08.11. <https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon/History-of-magic-in-Western-worldviews>
- GYÖRE Gabriella. „Magánmítoszok: Nagyvizit Békés Pálnál”. *Litera*, 2009. jan. 27. Hozzáférés: 2024.08.11. <https://litera.hu/magazin/interju/maganmitoszok.html>
- ILLÉS György. *Címzett az ifjúság*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó, 1985.
- KARÁSZI Orsolya. „Képzeltbarátok a gyermek életében”. *Gradus* 2, 4.sz. (2017): 35–40.
- LOVÁSZ Andrea. *Jelen idejű holnemvolt: Szeminárium a meséről*. Budapest: Krónika Nova Kiadó, 2007.
- NAGY Ernő. „Török Sándor: Csilicsala legújabb csodái”. *Könyvtáros* 12, 3. sz. (1962): 177–178.
- PÁDUA de, Érika. *The Mage as the Hero: An Archetypal Study of Fantasy Literature*. Minas Gerais: Universidade Federal de Minas Gerais, 2004. Hozzáférés: 2024.08.11. https://tionitroblog.wordpress.com/wpcontent/uploads/2014/01/mage_harry_potter_erika_padua_2004.pdf
- PETERS, Edward. *The Magician, the Witch, and the Law*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1992.
- PROPP, Vlagyimir Jakovlevics. *A mese morfológiája*. Fordította SOPRONI András. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

- SZENTMIHÁLYI Viktor. „Lakótelepi mítoszok: Beszélgetés Békés Pállal”. *Pedagógusok Lapja* 40, 4. sz. (1984): 5.
- VOJNICS-ROGICS Réka. „A »Gyermekszoba« rejtelmek: A Pesti Napló gyermekirodalmi rovata (1893–1900)”. *Tempevölgy* 11, 2. sz. (2019): 73–95.

Primer irodalom

- AVAR Gyula. „A király házasodik”. *Jó Pajtás* 10, 42. sz. (1918): 647–648.
- BADITZ nagymama. „A kisfiú és a varázsló”. *Kisdobos* 9, 11. sz. (1960): 6.
- BÉKÉS Pál. *A kétbalkezes varázsló*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.
- BÖSKE néni. „A rózsakert”. *Pesti Napló*, 1913. ápr. 6., 42–43.
- CHOLNOKY László. „Vízcsepp”. *Jó Pajtás* 8, 42. sz. (1916): 676–679.
- DENTAY Marianne. „Okoska-szamárka”. *Az Én Ujságom* 48, 49. sz. (1937): 792–793.
- EGRI György. „Katóka a nényjénél”. *Az Én Ujságom* 13, 18. sz. (1902): 284–286.
- GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit. „A csudahárfa”. *Pesti Napló*, 1909. aug. 8., 33.
- GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit. „Kamélia”. *Pesti Napló*, 1909. nov. 14., 35–36.
- GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit. „Füleske”. *Pesti Napló*, 1912. márc. 17., 39–40.
- GÁSPÁRNÉ DÁVID Margit. „A kígyó szeme”. *Pesti Napló*, 1912. szept. 15., 37–38.
- KOSÁRYNÉ RÉZ Lola. „A törpe gesztenyéje”. *Jó Pajtás* 17, 36. sz. (1925): 534–535.
- [N.N.] „Ala Al-din és a csodalámpa története [1. rész]”. *Az Én Ujságom* 29, 19. sz. (1918): 298–300.
- [N.N.] „Haszán története [1. rész]”. Fordította if. GAÁL Mózes, *Az Én Ujságom* 28, 42. sz. (1917): 665–669.
- NAGY Ibolya. „Nefelejcs”. *Az Én Ujságom* 5, 24. sz. (1894): 376–379.
- NEMES NAGY Ágnes. *Az aranyecset*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 2015.
- TÖRÖK Sándor. *Csilicsala csodái*. Budapest: Ciceró Kiadó, 2005.
- TÖRÖK Sándor. *Habó, Öcsi!* Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1973.
- ZSOLDOS László. „A kétféjú ember”. *Jó Pajtás* 10, 7. sz. (1918): 98–99.